

983.

SC. POCZTOWA
O RYCZALTEM.

Ціна 4 зол.

АЗВОШИ

Ч. 4-5. ЛІПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 1931

Проф. Дмитро Чижевський. Нариси з історії філософії на Україні. (При участі Л. Миколаєнка). Український Громадський Видавничий Фонд. Прага 1931. Стор. 175, 8^о.

Зазначена книжка це перший і єдиний нині друкований огляд історії української філософії. Книжка складається з десяти розділів: 1) вступного, затитулованого „філософія й національність“, 2) про українській народній характер і світогляд, 3) про зародки філософії в старій Русі-Україні та про філософічні студії в XVI-XVIII ст., 4) про Сковороду (один з найкращих розділів,) 4) про сучасників Сковороди (Хмельницького, Борсука-Мойзу, Золотницького, Сохацького, Гр. Полетику — автора „Іст. Русів“, масона С. Гамалію та ін.), 6) про впливи на Україні німецької ідеалістичної філософії — Канта, Фіхтога, Шелінга, романтиків і Гегеля, 7) дуже добрий розділ про М. Гоголя, 8) так само цінний розділ про Кирило-Методіївців, в котрім особливо інтересні сторінки про Куліша, 9) теж гарний розділ про найбільшого українського філософа П. Юркевича і нарешті 10) про українських методологів науки та соціологів 2-ої пол. XIX й поч. XX ст.

Книжка ця безперечно уявляє собою дуже цінне придбання укр. науки й можна лише з великим вдоволенням вітати її вихід у світ тим більше, що в ній знайдемо багато цінного матеріалу та висновків, важливих не для самої тільки історії філософії, але й взагалі для історії укр. культури.

Дуже цікава передовсім у цій книжці спроба характеристики укр. народнього світогляду й характеру. Основними рисами пси-

хічного укладу українців Чижевський признає емоціоналізм і сентименталізм, чи інакше кажучи ліризм і чутливість. З цією характеристикою і ми цілковито погоджуємося. Натомість ніяк не можемо признати вірним твердження Чижевського, начебто для українського народнього світогляду характеристичні були „значні впливи протестантської релігійности, бож однією із сторін протестантизму є висока оцінка в ньому „внутрішнього“ в людині“... (властива й українському світоглядові). Погоджуємося з Чижевським, що „висока оцінка „внутрішнього“ в людині“ властива й протестантизмові й україн. світоглядові, — але чи з того можна робити висновок про вплив протестантизму на укр. світогляд?

Аджеж „висока оцінка внутрішнього в людині“ властива була й старо-руському (старо-українському) світоглядові, властива була вона й св. Антонієві й Теодосієві, основоположникам нашого монашества й всім його найвизначнішим представникам. Тому й джерел її треба шукати не в протестантизмі, а у світогляді східних Отців Церкви, що дійсно ліг в основу розвитку укр. національного чи народнього світогляду й укр. філософії. — Далі, проявами українського „емоціоналізму“ Чижевський уважає естетизм укр. народнього життя, своєрідний український „гумор“ і „артизм“ української вдачі. Поруч з цими рисами ставить він також індивідуалізм та стремління до „свободи“ в різних розуміннях цього слова, а також неспокій та рухливість, більш психічні, ніж зовнішні, під впливом яких повстали „максимально-негативні сторінки української історії — „шатость“, тенденція до взаємної боротьби, до руйнування власних і чужих життьових форм державности... Тут Чижевський повторює стару народницьку, начеркнену вже Костомаровим характеристику укр. народу, як народу особливо демократичного, вільнолюбного, майже анархічного ітд.; тільки те, чим захоплювалися наші старі (тай деякі сучасні нам) народники, що вони прославляли, як найвищу чесноту укр. народу, Чижевський вважає вже за явища „максимально негативні“. Ми одначе рішуче відкидаємо народницьке твердження про ніби-то питоменно-український анархізм, чи там скрайній лібералізм. Розуміється, в нашій історії було чимало проявів анархії, руїнництва, боротьби з усяким ладом і всякою владою. Але в історії якого народу (не виключаючи навіть „спокійних“ англійців) всього того не було?! Тільки дослідники історії інших народів найчастіше затушовують криваві сторінки своєї національної історії, а в кожному разі головну увагу скупчують на інших сторінках, де оповідається про творчу, будівничу працю їх народів. У нас натомість якраз навпаки: спеціально відшукується з нашої давньої й недавньої минувшини все, що свідчить про ніби-то бунтівничий, непокірний, свавільний, анархічний „дух“ українського народу; відшукували свої — історики-народники, від Костомарова до Грушевського, гльорифікуючи прояви народньої „активности“, свавілля й анархізму; відшукували й чужі, прим. Равіта-

Гавронський, щоб виявити некультурність, дикунство та нездібність до державного життя „ruskiego“ народу. І рівночасно і свої й чужі старанно обмимали ті сторінки (значно численніші) історії нашого народу, на яких мусить бути записана велична будівнича праця української нації. На цю ненормальність уже вказували: давно Куліш і Драгоманів, а новіш Липинський, котрий з властивою йому геніяльною проникливістю у своїм величчю творі „Україна на переломі“ не тільки спростував твердження про анархічний ультра-лібералізм українського народу, але й виявив протилежні риси в українській нації, котра, як гангрені, старалася уникнути анархізації, й коли починалася внутрішня анархізація в тій державі, до якої вона належала (нпр. у Польщі в XVII ст., в Росії на поч. XX ст.), тоді старалася вона відсікти від себе заражений, згангренований організм.

Без порівняння більш слушні уваги Чижевського про вплив певних геогр. та історичних обставин на формування укр. народ. характеру й світогляду. Велике значіння, по словам Ч. відіграли, передовсім, степ та степовий ландшафт, котрі викликали й почуття величності й неспокій. З культурних явищ основним, розуміється було прийняття християнства та засвоєння старо-християнської літератури¹⁾. Пізніше дуже значні були впливи барокка, з його декоративністю, стремлінням до імпазантності й почасти навіть „психічним авантюризмом“. Далі Чижевський особливо (і, безперечно, цілком справедливо) підносить, що „духово споріднений з бароком романтизм теж знайшов на Україні в XIX в. глибокий та широкий відгук, — і дивним чином впливи романтики тягнуться протягом цілого століття, навіть і через ті часи, що були максимально „антироманічні“. (Отже в погляді на ролі романтизму на Україні Чижевський в загальних рисах приблизно сходиться з Л. Білецьким).

На підставі „спостережень над видатнішими представниками укр. нації“, Чижевський відшукує такі, „типові“ риси українського світогляду, як емоціоналізм, „плюралістична етика“, „усамітнення“ „фільософія серця“, признання згоди й гармонії („миру“) за найвищу етичну й соціальну цінність, накінець, „релігійне забарвлення“ світогляду сливе всіх визначних українських мислителів.

Характеристика народнього характеру й світогляду взагалі є ділом незвичайно складним і трудним. Що до характеристики укр. народнього світогляду, то майже всі дотеперішні спроби її були маловдатні. Найбільш поширена — характеристика К. разом

¹⁾ Тут же Чижевський торкається „бойового“ питання про ролі „византийства“ в творенні українського світогляду й культури. Ч. тримається тої думки, що „християнство, хоч і узате з Византиї, не принесло з собою специфічних византийських впливів; основний вплив був вплив (старо-християнської літератури (що правда у византийським виборі й освітленні)). — Думаємо, що це твердження вимагає деяких поправок, але розглядати його ми тут не можемо, бо це завело б нас задалеко в бік. В.З.

із тим, здається, й найбільш однобічна та необґрунтована.²² В порівнянні з попередніми, спроба характеристики Чижевського становить значний крок наперед. Зокрема цінне в ній узгляднення висновків Чижевського (та його співробітника Миколаєнка) з дослідів над світоглядом найвизначніших українських мислителів. В кожному разі, мимо деяких очевидних помилок, є в ній уваги дійсно цінні.

Найцінніші й найцікавіші сторінки в книжці — про Сквороду, Куліша, Юркевича та М. Гоголя (останній роділ, майже цілий, написаний Л. Миколаєнком). Зокрема дуже цінне зазначення деяких аналогій у поглядах цих чотирох (мабуть, найбільш оригінальних та найбільше цікавих для нас) українських мислителів. Особливо кидається у вічі подібність у поглядах М. Гоголя й Куліша; почасти можливо це пояснити впливом Гоголя на Куліша, почасти може впливом романтизму на їх обох, але основна причина близькості їх поглядів се, мабуть, спільна українська ідеологічна традиція, котра відбилася і на Сквороді й на Юркевичі.

Цікаві рядки в книжці Чижевського знаходимо й про Максимовича, одного з найбільших діячів української культури в серед. ХІХ ст., що мав великий вплив на Куліша, Гоголя й баг. інших. На жаль, Автор занадто вже коротко схарактеризував Максимовича й зовсім не зупинився напр. на його суспільно-політичній ідеології, консервативній у своїх засадах і близькій до ідеології Квітки, Гоголя, Куліша; цей консерватизм відбився особливо яскраво в історичних поглядах Максимовича: як історіософ консервативного напрямку, він є безпосереднім попередником, а почасти й учителем Гоголя та Куліша і розпочинає в нашій історичній науці ХІХ ст. той консервативний напрям, якого виразниками були Гоголь і Куліш, а новішим і найглибшим ідеологом — Вяч. Липинський.

В додатку до розділу про Кирило-Методіївців Чижевський подав коротенькі відомості про „українця — польського месіяніста“ о. Петра Семененка. Цей додаток вважаємо дійсно необхідним; але думаємо, що не самого тільки Семененка, але й інших подібних до нього мислителів „мішаного“, „польсько-українського“ типу варто було згадати в огляді історії укр. філософії, зокрема нпр. М. Грабовського, що був — поруч із Максимовичем — ідейним учителем і попередником Куліша.

Останній розділ — про методологів наук та соціологів 2-ої пол. ХІХ й поч. ХХ ст. рішуче за короткий. Лише про Потебню та Лесевича подано, принаймні, „мінімально“ потрібні відомості; але не звернено уваги на вельми цікаву націологію Потебні (освітленням якої тепер спеціально займається Чехович; його праці про Потебню у книжці Ч-го чомусь навіть не згадано); про Овсянико-Куликовського, що залишив дуже цінні праці з методології літературознавства й мовознавства, з теорії та психології творчості, націології ітд. знаходимо лише два рядки, а таких визначних методологів, як Макс. Ковалев-

ський, Ів. Лучицький, та Олександр Лаппо-Данилевський, не згадано зовсім.

Не згадано й педагогів-теоретиків Олесницького, Ушинського та ін., філософів-богословів К. Скворцова, Ліницького, Екземпларського й багатьох інших, з галичан — Попеля, о. Малиновського ітд. — Слід би, мабуть, було згадати діяльність одного з найяскравіших представників гегеліянства зпосеред українців Мик. Станкевича (слобожанина, нащадка слобідсько-українського старшинсько-козацького роду; побіжно згадуючи його ім'я в одному місці, Чижевський називає його „російським мислителем“; але в такому разі треба називати „російськими“ мислителями й Веланського, й Редькина, й Мих. Полетику й інших Українців, що працювали на великоруському ґрунті).

Накінець, ще одно зауваження. Обговорюючи стан укр. філософічних студій в XV-XVI ст., Автор занадто високо підносить роль „зжидоватілих“. В дійсності, їх вплив був мінімальний, то-ж яким чином могли вони відіграти значну роль? І з другого боку, не з'ясовано впливів західної богословії та філософії, гуманізму й ренесансу на укр. землях вже у XV ст. (Григорій з Санока, Юрій Дрогобич і тд.¹⁾), хоч вони без сумніву, повинні були мати більше значіння для розвитку укр. світогляду та філософії, ніж зжидоватілі.

Та розуміється, що при виданні першого суцільного огляду історії української філософії трудно було б уникнути деяких прогалин, неточностей і т. п. Взагалі ж деякі недостаті „Нарисів“ Чижевського й Миколаєнка рівноважаться їх великими плюсами, і в цілому працю їх треба признати вельми цінною. Можна тільки побажати, щоби Автори й далі продовжували свою успішну працю над історією української філософії²⁾.

В. Заїкин.

¹⁾ Порів. мою ст. „Юрій Дрогобич, український учений XV ст., автор нашої першої печатаної книжки, та західна культура на Україні в тім часі“ („Нова Зоря“, 1929, ч. 91).

²⁾ Мушу ще зробити одну увагу pro domo sua: проф. Чижевський, згадуючи в індексі імен у своїй книжці своє козацьке прізвище, написав „Заїкин“, замість „Заїкин“; я одержав своє прізвище від моїх предків, що в цілому ряді поколінь, з XVII ст. починаючи, належали до слобідсько-української козацької старшини, — й для москалізації мого прізвища нема ніяких підстав.